

Handlingsplan

mot hedersrelaterat våld
och förtryck 2020–2022

Hälsa- och sjukvårdsförvaltningen

Elin Zamore Söderström
08-123 138 80
elin.zamore-soderstrom@sll.se

Anna Roland Andersson
08-123 137 31
anna.roland-andersson@sll.se

Förord

I Region Stockholms budget för 2018 (dåvarande Stockholms läns landsting) beslutades att ge hälso- och sjukvårdsförvaltningen i uppdrag att ta fram en handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck. Hälso- och sjukvården kommer dagligen i kontakt med våldsutsatta men för att upptäcka våldsutsatthet krävs kunskap om hedersrelaterat våld och dess olika uttrycksformer. Uppdraget lyder *”Hälso- och sjukvården behöver också delta i arbetet mot det hedersrelaterade förtryck som vissa kvinnor i Sverige idag fortfarande lever under, liksom arbetet mot våld i nära relationer. För att stärka medarbetarnas trygghet i och kompetens kring detta område behöver tillgången till information till vårdgivarna vara god. Origo samt Kunskapscentrum om våld i nära relationer ska erbjuda alla vårdgivare inom Stockholms läns landsting utbildning, men också råd och stöd. Formerna för detta tas fram i en handlingsplan för landstingets arbete mot hedersrelaterat våld.”*

Rätten till liv, frihet och personlig säkerhet är en del av de mänskliga rättigheterna. Att en person utsätts för våld och förtryck är en oacceptabel kränkning av denna rättighet och ett lagbrott. Denna handlingsplan anger riktningen för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer som barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor samt begränsningar kring sexualitet och relationer. Det handlar om att säkerställa alla människors rätt till grundläggande mänskliga rättigheter, tillgång till kroppslig integritet, möjligheten att få forma och påverka sitt liv, bestämma över sin egen kropp, sexualitet och reproduktion. Det handlar också om rätten att leva med vem man vill och om rätten till ett liv fritt från våld och förtryck. Detta gäller både vuxna och barn.

Handlingsplanen är avgränsad till hälso- och sjukvården och ger en riktning för Hälso- och sjukvårdens insatser i Region Stockholm, både gällande pågående och planerade insatser mellan åren 2020–2022 utifrån hälso- och sjukvårdens uppdrag.

Innehållsförteckning

Förord	2
Sammanfattning	5
Bakgrund	5
Syfte och mål	6
Avgränsning	6
Genomförande och uppföljning av planen	7
Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?	7
Alla barn har samma rättigheter	9
Vad vet vi om förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck?	10
Hur ser det ut i Stockholms län?	11
Få utsatta söker hjälp	11
Barnäktenskap och tvångsäktenskap samt begränsningar att själv få välja partner.	12
Oskuldhetskontroller	13
Könsstypning av flickor och kvinnor	13
Hälso- och sjukvårdens samt tandvårdens ansvar	15
Stöd i vårdprogrammet våld i nära relationer	15
Det krävs kunskap för att upptäcka våldsutsatthet	16
Beredskap för att möta och upptäcka risk för könsstypning	16
Behovsanalys	17
Insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck 2020–2022	18
Strategi 1	18
Samverkan och samordning	18
Delområde1: Länsstrategisk samverkan	18
Delområde 2: Samverkan mellan hälso- och sjukvårdsförvaltningen och civilsamhället	18
Strategi 2	19
Kunskapsutveckling och kunskapsspridning	19
Delområde 1: Webbaserad utbildning om hedersrelaterat våld och förtryck	19
Delområde 2: Insatser för kunskapsspridning	19
Delområde 3: Kontinuerlig uppföljning	20
Strategi 3	20
Särskilt prioriterade grupper	20
Delområde 1: Riktad satsning till BUP och vuxenpsykiatri	21
Delområde 2: Riktad satsning till barn- och vuxenhabiliteringen	21
Indikatorer för verksamhetsuppföljning	21
Referenser	22

Elektroniska källor	25
Bilaga 1, Specialistverksamheter inom Region Stockholm.....	26
Enheten Våld i nära relationer vid Akademiskt primärvårdcentrum (APC).....	26
Resurscentrum Origo.....	27
Amelmottagningen och Amelprojektet	27
Barnhusen i samverkan	27
Ungdomsmottagningar	27
Barn- och ungdomspsykiatri (BUP)	28
Övriga viktiga aktörer	28
Elevhälsan	28
Länsstyrelsen Östergötland	28
Civilsamhällets organisationer	29

Sammanfattning

Hälso- och sjukvården och tandvården kommer i daglig kontakt med individer som är våldsutsatta och behöver därför kunna bemöta, behandla, och hänvisa till rätt instans vid behov. Det finns ett starkt samband mellan våldsutsatthet och ohälsa.

Våldsutsatta söker ofta vård för både fysiska och psykiska besvär orsakade av våldet. Våldet innebär många gånger psykiskt och fysiskt lidande och är därför viktigt att förebygga. Personer som är utsatta för hedersrelaterat våld eller förtryck kan komma som patienter inom vilken vårdspecialitet som helst och oftast söker personer vård för någonting annat än just våldsutsattheten. Det innebär att grundläggande kompetens om våld i nära relationer inklusive hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer är en angelägenhet för hela hälso- och sjukvården samt tandvården. Det som ofta utmärker hedersrelaterat våld och förtryck är att det är planerat, kollektivt och att hederstänkandet har en betydande roll i våldsutövandet. Våldet utövas ofta av en vidare krets runt den utsatta förutom närmsta familjemedlemmarna, till exempel av avlägsna släktingar, bekanta, grannar och andra i den sociala kontexten till skillnad mot våld i nära relationer.

Insatserna som presenteras i handlingsplanen är bland annat framtagna via dialogmöten samt workshop med representanter från hälso- och sjukvårdsförvaltningen, sjukvården och civilsamhället. Målgruppen för planen är dels hälso- och sjukvårdsförvaltningen, dels all hälso- och sjukvårdsverksamhet inom Region Stockholm. De prioriterade områden som lyfts fram i handlingsplanen är att öka kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer inom hälso- och sjukvården samt att samordna insatser och tydliggöra ansvar för att stödja vårdgivarna i deras dagliga arbete.

Bakgrund

Frihet från våld är en mänsklig rättighet. Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck är ett stort samhälls- och folkhälsoproblem som allvarligt påverkar levnadsvillkoren och livskvaliteten för dem som drabbas. Stödet som samhället ger kan innebära skillnaden mellan liv och död för den enskilde. Hälso- och sjukvården kommer dagligen i kontakt med våldsutsatta och har därför en viktig roll i att upptäcka och förhindra hedersrelaterat våld och förtryck. Likaså är tandvården en viktig instans som kan medverka till tidig upptäckt.

Det finns ett starkt samband mellan våldsutsatthet och ohälsa. Våldsutsatta söker ofta vård för både fysiska och psykiska besvär orsakade av våldet. Förutom fysiska skador och akuta krisreaktioner söker många sjukvård för symtom av kronisk karaktär. Ofta är de inte medvetna om att symtomen kan hänga samman med det våld de utsatts för. Kronisk smärtproblematik, diffusa psykosomatiska symtom och psykiska besvär är vanligt och leder till mycket lidande, onödiga utredningar och

samhällskostnader.¹ Hälso- och sjukvården är därför en viktig instans för att upptäcka, förebygga och förhindra all sorts våldsutsatthet.

Syfte och mål

Målsättningen med handlingsplanen är att ge en sammanhållen riktning och öka kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer inom hälso- och sjukvården och tandvården samt genom att samordna insatser och tydliggöra ansvar, stödja vårdgivarna i deras dagliga arbete.

I planen presenteras tre prioriterade områden där systematiskt arbete behöver bedrivas för att upptäcka, förebygga och förhindra våldsutsatthet:

- Samverkan och samordning
- Kunskapsutveckling och kunskapsspridning
- Särskilt sårbara grupper

Avgränsning

Utgångspunkten för insatserna i denna handlingsplan är hälso- och sjukvårdens samt tandvårdens ansvar i arbetet mot våld i nära relationer som regleras i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (2014:4). Handlingsplanen omfattar hälso- och sjukvårdens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck inom Region Stockholm. Planen anger tre prioriterade områden för arbetet mellan åren 2020–2022 och målgruppen för planen är dels hälso- och sjukvårdsförvaltningen, dels all hälso- och sjukvårdsverksamhet inom Region Stockholm.

Det finns andra styrdokument och handlingsplaner för närliggande frågor som Folkhälsopolicy för Stockholms läns landsting 2017–2021, Handlingsplan för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter 2019–2021 samt Region Stockholms Handlingsplan för arbetet med barnkonventionen som på olika sätt knyter an till arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Andra viktiga regionala styrdokument är Ett jämställt Stockholm - Länsstrategi för jämställdhetsintegrering 2018–2020 och länsstrategin för att motverka våld i nära relationer 2016–2020. Operation Kvinnofrid är en viktig samverkansarena i länet. Det genomförs därför redan mycket arbete i regionen varför de insatser som presenteras i planen både är pågående och nya insatser.

För vägledning i frågor om hälso- och sjukvårdens ansvar hänvisas till det nyligen framtagna vårdprogrammet Våld i nära relationer.² I vårdprogrammet finns konkret stöd för hälso- och sjukvårdspersonal i handläggning och i mötet med våldsutsatta över 18 år och barn som bevittnat våld och kan användas vid olika sorters våld

¹ Socialstyrelsen 2014a

² Regionalt vårdprogram 2019, Våld i nära relationer, Region Stockholm

inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Vårdprogrammet innefattar inte tandvården, men Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) har tagit fram ett webbstöd specifikt riktat till tandvården.³

Genomförande och uppföljning av planen

Handlingsplanen är ett styrande dokument om hur hälso- och sjukvårdsförvaltningen ska utveckla och prioritera insatser i hälso- och sjukvårdens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck i Stockholms län under perioden 2020–2022. Förvaltningen har i uppdrag att genomföra föreslagna insatser via relevanta aktörer och följa upp aktiviteter under perioden 2020–2022. Uppföljning av insatser sker inom ramen för den ordinarie verksamhetsuppföljningen och vid behov genom uppföljning i särskild ordning.

Enheten för hälsoutveckling inom avdelningen för närsjukvård på hälso- och sjukvårdsförvaltningen har det övergripande ansvaret för att handlingsplanen implementeras och att aktiviteterna i planen genomförs av rätt aktör under planens giltighetstid. Som stöd för implementeringen av handlingsplanen inom hälso- och sjukvården har enheten för våld i nära relationer vid Akademiskt Primärvårdscentrum (APC) det övergripande ansvaret för frågor om våld i nära relationer i Region Stockholm samt Origo- länets resurscentrum mot hedersrelaterat förtryck och våld.

Enheten för hälsoutveckling har rapporteringsansvaret för genomförda insatser i enlighet med handlingsplanen. Vidare samordnar enheten för hälsoutveckling planeringen med andra enheter och avdelningar samt har ett rapporteringsansvar i tertiär-, del- och helårsbokslut. Uppföljning av handlingsplanen ska ske årsvis under giltighetstiden för planen.

Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?

”Våld är varje handling riktad mot en annan person, som genom denna handling skadar, smärtar, skrämmer eller kränker, får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från något som den vill”.⁴

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck är ett stort och allvarligt samhällsproblem där de våldsutsattas mänskliga rättigheter kränks. Det är kulturella föreställningar om kön, makt och sexualitet som ligger bakom mäns våld mot

³ NCKs webbstöd gällande tandvårdens ansvar och hur man frågar om våldsutsatthet

⁴ Definitionen av våld i denna handlingsplan utgår från den norske psykologen Per Isdals definition av våld.

kvinnor. Hedersrelaterat våld och förtryck har likheter med våld i nära relationer t.ex. att våld och förtryck ofta utövas i en nära relation och att den våldsutsatta på olika sätt är beroende av och starkt känslomässigt bunden till förövaren eller förövarna, men har samtidigt tydliga särdrag. Våld i nära relationer uppstår ofta genom en successiv förskjutning av gränserna för vad som är acceptabelt inom den enskilda relationen, en process som brukar benämnas "normaliseringsprocessen", medan hedersrelaterat våld utmärker sig genom sitt kollektiva uttryck. Våldet utövas inte specifikt av en enskild man mot en enskild kvinna i en parrelation, utan att det grövsta våldet är i regel välplanerat och kollektivt sanktionerat.⁵ Hedersrelaterat våld och förtryck bygger på traditioner och normer. I hederskontexten är den enskilda individens intressen underordnad kollektivet, det vill säga familjen, släktingar, bekanta, grannar och andra i den sociala kontexten. Om en person anses bryta mot de normer som finns, framförallt kring sexualitet och relationer, vanärar det kollektivet. Flickor och kvinnor drabbas i störst utsträckning men det hedersrelaterade våldet och förtrycket riktas även mot transpersoner, pojkar och unga män. Flickor kan utsättas från en tidig ålder, genom exempelvis könsstympning, och ofta brukar våldet och förtrycket intensifieras när de kommer i puberteten i 12-13-årsåldern.⁶

Hedersrelaterat våld och förtryck kan se ut på många olika sätt, det som ofta utmärker våldet är att det är planerat, kollektivt och att hederstänkandet har en betydande roll i våldsutövandet. Det handlar om att kontrollera och begränsa handlingar i syfte att bevara eller återupprätta ett anseende inför en specifikt definierad omgivning. Det innebär att individens intressen i en hederskontext är underordnade kollektivets, familjens/ släktens eller omgivningens. Våldets kollektiva karaktär och sanktionering gör att det i många fall finns ett flertal våldsanvändare och ett flertal utsatta, samt personer som befinner sig i, eller växlar mellan, dessa två positioner.⁷

Hedersrelaterat våld och förtryck ses av kollektivet som en legitim och oundviklig handling för att straffa den som bryter mot kollektivets norm i syfte att bevara familjens och släktens heder. Straffen används även som ett sätt att statuera exempel för framförallt yngre syskon och släktingar.⁸

I en hederskontext är kontrollen av kvinnors och flickors sexualitet central och starkt knuten till kollektivet. Kvinnans kyskhet i fokus och familjens rykte och anseende är avhängt flickor och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Kontrollen kan ta sig uttryck i vardagen genom att kvinnor och flickor begränsas i sitt klädval, socialt umgänge, val av partner, val av utbildning och rörelsefrihet. Normer och begränsningar drabbar även unga män, hbtq-personer, personer med funktionsnedsättningar eller ensamkommande barn och unga.⁹ I de mest extrema fallen kan personer som bryter mot hedersnormerna utsättas för allvarligt fysiskt våld och i värsta fall mord.¹⁰

⁵ NCK. Hedersrelaterat våld och förtryck

⁶ Stockholms stads program mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck

⁷ Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhälliga utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018

⁸ Stockholms stads program mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck

⁹ Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhälliga utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018

¹⁰ Skr. 2007/08:39

Alla barn har samma rättigheter

Barn och unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är särskilt utsatta. Barnet är utsatt för ett brott, men kan inte söka stöd och skydd hos sina föräldrar eller andra närstående eftersom det ofta är de som utövar förtrycket och ser inte sina handlingar som brottsliga. Ett barn eller en tonåring som berättar om förtryck och våld riskerar också att mista sin familj och hela sitt sammanhang. FN:s konvention om barnets rättigheter fastslår att barn ska skyddas mot allt våld. Det kan handla om psykisk misshandel, försummelse eller att barn bevittnar våld i familjen. Barnkonventionen är ett rättsligt bindande internationellt avtal som 196 länder skrivit under och som formulerades av FN 1989 (FN:s konvention om barnets rättigheter).¹¹

Barnkonventionen, som blir svensk lag den 1/1–2020, synliggör flickor och pojkars rätt att få sina grundläggande rättigheter och behov tillgodosedda. Det gäller bl.a. rätten till hälso- och sjukvård, tandvård, utbildning samt skydd mot alla former av fysiskt och psykiskt våld.¹² Några grundläggande artiklar i barnkonventionen är värda att lyftas fram specifikt:

- Artikel 2 handlar om att alla barn har samma rättigheter och lika värde. Inget barn får diskrimineras på grund av t.ex. härkomst, kön, religion eller funktionshinder.
- Artikel 3 anger att det är barnets bästa som alltid ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet.
- Artikel 12 handlar om att barnet har rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som berör barnet. Barn ska ges möjlighet att framföra och respekteras för sina åsikter i dessa frågor. Barnets åsikt ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
- Artikel 19 uttrycker att barnet ska skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp.
- Artikel 24 handlar om barnets rätt till bästa möjliga hälsa, tillgång till hälso- och sjukvård samt till rehabilitering. Traditionella sedvänjor som är skadliga för barnets hälsa ska avskaffas.
- Artikel 34 handlar om att varje barn har rätt att skyddas mot alla former av sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande.
- Artikel 39 synliggör att barn som utsatts för övergrepp, vanvård eller utnyttjande har rätt till rehabilitering och social återanpassning.

¹¹ Barnkonventionen/Unicef

¹² Hedersförtryck.se

För vägledning i frågor om hälso- och sjukvårdens ansvar gällande barnhälsovård hänvisas till rikshandboken Barnhälsovård. Där finns riktlinjer för de som möter barn med risk att blir utsatta för könsstympning.¹³

Barn som lever i en hederskontext kan uppleva en ambivalens som är svår att hantera. Det handlar om dubbla känslor kring den som utsätter dem för våld och förtryck och kring de värderingar som de växt upp med. Det är viktigt att det finns tydliga rutiner vid orosanmälan till socialtjänst och att det finns kunskap om barnets rättigheter.¹⁴

För att skydda barn från att bli utsatta för könsstympning bör frågan tas upp med familjer som kommer från länder där könsstympning förekommer, inom ramen för barnhälsovårdens basprogram.¹⁵ Socialstyrelsen rekommenderar att frågan ställs i samband med frågor om urinvägarna.¹⁶ Nyblivna föräldrar erbjuds ett hembesök vid hemkomsten från BB, enligt barnhälsovårdens basprogram. Det kan vara ett bra tillfälle att ta upp parets inställning till könsstympning och informera om att könsstympning inte är tillåtet i Sverige.

Region Stockholm har tagit fram ett vårdprogram *Barn som far illa eller riskerar att fara illa* där förslag på bemötande, hur man frågar barnet om utsatthet och därefter agerar framgår. Vårdprogrammet berör inte hedersrelaterat våld och förtryck specifikt, men kan användas som stöd när man frågar barnet om våldsutsatthet.¹⁷ I Region Stockholm finns resurscentrum Origo dit hälso- och sjukvårdspersonalen kan ringa och få råd och stöd. Det finns även andra stödtelefoner dit professionen kan vända sig och rådfråga kring frågor som berör hedersrelaterat våld och förtryck.

Skolverket har 2012 tagit fram ett metodstöd för skolans personal som bland annat beskriver hur personalen kan upptäcka och bemöta elever som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁸

Vad vet vi om förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck?

I Sverige har flera studier genomförts för att försöka ge en bild av omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck. Detta har gjorts bland annat genom enkätstudier av upplevda begränsningar och villkor i förhållande till oskuld, sexualitet och äktenskap bland unga. Det finns dock ingen samlad kartläggning av omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck i länet, inte heller finns det en samlad bild av hur det ser ut i landet som helhet.¹⁹

¹³ Rikshandboken Barnhälsovård skriver om att identifiera flickor som riskerar att utsättas eller som redan har blivit utsatta för könsstympning

¹⁴ Se, hedersfortryck.se och bris.se

¹⁵ Rikshandboken för barnhälsovård.

¹⁶ Socialstyrelsen 2016

¹⁷ Viss.nu. Vårdprogram Barn som far illa eller riskerar att fara illa.

¹⁸ Hedersrelaterat våld och förtryck - skolans ansvar och möjligheter.

¹⁹ Ungdomsstyrelsen gjorde 2009 en kartläggning av unga som riskerade att giftas bort mot sin vilja. Socialstyrelsen uppskattade 2014 att det fanns ca 38 000 kvinnor som kan vara könsstympande i Sverige

Hur ser det ut i Stockholms län?

I kartläggningen *Det hedersrelaterade våldet och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*²⁰ har forskare undersökt omfattningen och karaktären av hedersrelaterat våld i storstäderna Göteborg, Stockholm och Malmö. Studien består av två delar, en kvalitativ intervjustudie och en kvantitativ enkätstudie. I Stockholm bygger den kvalitativa delstudien på fokusgruppintervjuer med verksamma inom myndigheter och organisationer i civilsamhället, enskilda intervjuer med verksamma inom myndigheter och organisationer i civilsamhället. Dessutom har det genomförts individuella djupintervjuer med personer som levt eller lever i en hederskontext. Sammanlagt 95 intervjuer har genomförts med 235 personer. Den kvantitativa studien är baserad på en enkätundersökning som genomfördes bland elever i årskurs nio i Stockholm vintern 2017/2018. Sammantaget har 2 353 elever i Stockholm besvarat enkäten. Urvalet är ett sannolikhetsurval och består av kommunala skolor. Svarsfrekvensen var 77 % i Stockholm.²¹

I Stockholm visade studien att 10 procent av de unga i årskurs 9 lever med oskuldsnormer, av dessa är en klar majoritet unga kvinnor 74 procent. Det innebär t.ex. att inte få ha en kärleksrelation innan äktenskap eller att själv välja sin partner. Flickorna i gruppen uppger att de lever med starkare begränsningar än pojkarna, undantaget kravet på heterosexualitet som gäller för både unga flickor och pojkar.²²

2008 genomfördes en annan enkätundersökning som vände sig till ungdomar i åk 9 från 36 olika skolor i Stockholm stad. Studien var ett uppdrag från Stockholm stad. Cirka 2300 elever svarade, det motsvarade ca 30% av samtliga elever i denna årskull i Stockholm stad både från kommunala och fristående skolor. 23 % av alla flickorna uppgav att de inte tilläts ha förhållande med jämnårig pojke och måste vara oskuld vid bröllop. 16% av samtliga flickor uppgav att de inte själva fick välja vem de vill gifta sig med och att de inte fick ha pojkarna som vänner. 7 procent av flickorna och 3 procent av pojkarna svarade att de har varit med om kränkande behandling, hot och/eller våld inom ramen för hedersrelaterat våld och förtryck.²³

Få utsatta söker hjälp

Kartläggningen från 2018 visar att unga som lever med hedersnormer i låg utsträckning söker hjälp. Dels för att de inte tror att de behöver eller kan få hjälp, dels för att de inte vill svika sin familj. Om de skulle söka hjälp är skolan den instans de först skulle vända sig till, en annan viktig instans är ungdomsmottagningarna. Elevhälsan är således en mycket viktig aktör att upptäcka och förbygga hedersrelaterat våld och förtryck hos barn och unga. Studien visade också att vissa

²⁰ Strid, et al (2018) *Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018*. Stockholm: Stockholm stad

²¹ Strid, S (2018) et al. s.15

²² I individer räknat handlar det om 142 individer som lever med oskuldsnormer respektive 153 individer som ingår i våldsnormgruppen, Strid, S (2018) et al s. 38

²³ Schlytter A, et.al. *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad*

grupper är särskilt sårbara och behov av stöd. Unga med fysiska och psykiska funktionsnedsättningar, psykisk ohälsa, unga hbtq-personer samt personer med riskbruk och/ eller beroende löper större risk för att utsättas för våld än andra grupper av unga. De lyfter också fram äldre och lågutbildade kvinnors situation som särskilt sårbar och risken för att bli isolerade.²⁴

Nationella stödlinjen mot hedersrelaterat våld och förtryck som drivs av Länsstyrelsen i Östergötland har beskrivit en ökning av inkommande samtal från professionen i deras årsrapport från 2018. Det är framförallt personal från socialtjänsten och skola/förskola som ringer till stödlinjen, endast tre procent av samtalen kommer från hälso- och sjukvården.²⁵

Barnäktenskap och tvångsäktenskap samt begränsningar att själv få välja partner.

Det är olagligt att med tvång eller utnyttjande få en person att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Även försök eller förberedelse till äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa är förbjudet samt att beröva en människas frihet att välja partner.²⁶

År 2009 uppskattade Ungdomsstyrelsen att det fanns ca 70 000 unga i Sverige som har ett begränsat eller villkorat val i förhållande till äktenskap och att välja partner och att 8 500 av dessa unga även känner sig oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med.²⁷ Enligt internationella studier är konflikter om giftermål och val av partner ofta orsaken till att unga personer utsätts för hedersrelaterat våld.²⁸ En svensk studie har visat att en vanlig orsak till att framför allt flickor och unga kvinnor hade omhändertagits på grund av hedersrelaterat våld, var att de inte själva fick välja partner och att de kände sig hotade om de inte följde familjens krav.²⁹

Stiftelsen Allmänna Barnhuset har tagit fram en kortare beskrivande och jämförande rapport om hur unga med begränsat val gällande partner svarat kring olika former av våldsutsatthet. Studien är en nationellt representativ elevenkätundersökning genomförd i årskurs 9 i grundskolan och årskurs 2 på gymnasiet under hösten 2016. Sammanlagt 4 741 elever har svarat på frågor om utsatthet för olika former av våld under hela uppväxten. Studien visade att de elever som inte får välja sin partner är betydligt oftare än andra utsatta för olika former av barnmisshandel, 88 procent hade utsatts för någon form av barnmisshandel någon gång under uppväxten jämfört med 42 procent av de elever som själva får välja sin partner. Det handlar om fysisk

²⁴ Strid, et al (2018) *Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*.

²⁵ Länsstyrelsen Östergötlands nationella uppdrag om hedersrelaterat våld och förtryck – verksamheten under 2018. Årsrapport

²⁶ SOU *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barn-äktenskap*

²⁷ Ungdomsstyrelsen 2009 sid 154

²⁸ Ungdomsstyrelsen 2009

²⁹ Socialstyrelsen 2014

misshandel, psykisk misshandel, att bevittna våld mot en förälder, sexuella övergrepp och försummelse.³⁰

Homo- och bisexuella personer samt transpersoner löper en särskilt hög risk för att giftas bort mot sin vilja, eftersom det kan ses som ett sätt att kontrollera och förhindra att de lever ut sin sexualitet eller könsidentitet.³¹ Likaså är barn och unga med psykiska och fysiska funktionsnedsättningar är en särskilt sårbar grupp när det gäller utsatthet för barn- och tvångsäktenskap. ³²

Personer som är i ett äktenskap de tvingats in i kan behöva stöd och hjälp för att hantera sin situation. En person som tvingats in i ett äktenskap och som vill lämna det kan ha stora svårigheter att fatta beslutet, då det till exempel kan innebära att hen måste bryta kontakten med hela sin familj och vara rädd för sin och andras säkerhet. Från och med januari 2019 gäller skärpt lagstiftning som innebär ett förbud mot att godkänna utländska barnäktenskap. Förbudet gäller oavsett vilken anknytning till Sverige som personerna hade när de ingick äktenskapet eller hur gamla de är när frågan prövas av en myndighet. Om minst en av personerna fortfarande är ett barn vid prövningen ska det aldrig gå att göra undantag från förbudet.³³

Oskuldhetskontroller

Socialstyrelsen har uppmärksammat på att det inom hälso- och sjukvården förekommer att dess personal ombeds, antingen av kvinnan själv eller av någon henne närstående, att utföra s.k. oskuldskontroller och utfärda s.k. oskuldsintyg, samt att hälso- och sjukvårdspersonalen i vissa fall tillmötesgår dessa önskemål. Såväl oskuldskontroller som utfärdande av intyg rörande detta är inte förenlig med svensk lagstiftning, oavsett om kvinnan frivilligt önskar genomgå en sådan undersökning eller om den utförs mot hennes vilja. Hälso- och sjukvårdspersonal har, i enlighet med 6 kap. 1 § patientsäkerhetslagen (2010:659) en allmän skyldighet att utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. Att undersöka en patient i syfte att intyga om denne haft samlag eller inte är inte i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet och därmed otillåtet. I enlighet med 2 kap. 6 § regeringsformen är alla gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Som kroppsligt ingrepp räknas bland annat operationer, men också läkarundersökningar och blodprovstagningar.³⁴

Könsstympning av flickor och kvinnor

Kvinnlig könsstympning är ett specifikt hälsoproblem, samtidigt som det kan ses som ett uttryck för hedersrelaterat våld. Könsstympning utförs vanligtvis på flickor mellan fyra och 14 år, men även spädbarn stympas.³⁵

³⁰ Stiftelsen Allmänna barnhuset 2018. Det är mitt liv!

³¹ Ungdomsstyrelsen 2009.

³² Tris 2014

³³ Civilutskottets betänkande. *Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap*

³⁴ Socialstyrelsen. *Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg.*

³⁵ Unicef- *Kvinnlig könsstympning ger flickor men för livet*

Alla former av könsstympling av flickor och kvinnor är förbjudet enligt lagen om förbud mot könsstympling av kvinnor (1982:316).³⁶ I artikel 24. 3 barnkonventionen står följande: *”Konventionsstaterna skall vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa”*. Med traditionella sedvänjor avses i första hand könsstympling av flickor.³⁷ FN, EU och andra internationella organisationer definierar könsstympling som ett uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck, och som en kränkning av flickors och kvinnors rättigheter.³⁸

Socialstyrelsen uppskattar att ca 38 000 kvinnor är könsstympade i Sverige och att 19 000 flickor lever i riskzon för att könsstympas.

Könsstympling av flickor och kvinnor förekommer på många håll runt om i världen, i såväl kristna som muslimska grupper från Indonesien i öst till Peru i väst.³⁹ Könsstympling av flickor och kvinnor har under lång tid förekommit i flera länder i Afrika och Mellanöstern men genom migration har företeelsen blivit en global angelägenhet.⁴⁰

Könsstympling innebär förutom gynekologiska besvär, som hälso- och sjukvården har att hantera, även problem som kan kopplas ihop med könsrelaterat våld, ojämställdhet mellan könen och psykisk ohälsa.

Många upplever olika svårigheter i sviterna av sin könsstympling. Beroende på vilket ingrepp som gjorts kan det bli olika konsekvenser, till exempel svårigheter att kissa och menstruationsproblem. Det finns även en ökad risk att kvinnor drabbas av infektioner i reproduktionsorganen med risk för fertilitetsproblem. Smärta och värk är vanliga konsekvenser liksom klåda, ärrbildningar och cystor. Dessa förhållanden är riskfaktorer för utdragna förlossningar eller kejsarsnitt.⁴¹ Även kvinnans sexlust och förmåga att njuta sexuellt kan påverkas i olika grader.⁴² Kvinnlig könsstympling är en fråga med stor komplexitet och alla kvinnor upplever inte några problem kopplade till sin könsstympling.⁴³

Kunskapsspridning behövs inom flera olika områden på flera olika nivåer. Samverkan med olika yrkesgrupper och aktörer behöver etableras för att tillgängliggöra vårdens utbud på bästa möjliga sätt. I första skedet för könsstympade kvinnor men i en förlängning för alla som inte riskerar vård på lika villkor. Könsstympling är inte enbart en fråga om kvinnors rätt till sin egen kropp. Det är en fråga om jämställdhet och barns rättigheter.

³⁶ Lagen säger bland annat att ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympling) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte.

³⁷ Socialstyrelsen 2016 sid 70

³⁸ Socialstyrelsen 2016

³⁹ UNICEF 2013

⁴⁰ Regeringens handlingsplan mot könsstympling av flickor och kvinnor

⁴¹ Jämlig vård, Socialstyrelsen 2016 sid 25

⁴² Länsstyrelsen Östergötland. www.hedersfortryck.se

⁴³ Socialstyrelsen 2016 *Kvinnlig könsstympling – ett stöd för hälso- och sjukvårdens arbete*. Sid 20

Hälso- och sjukvårdens samt tandvårdens ansvar

Sambandet mellan våld och olika former av ohälsa innebär att många olika delar av hälso- och sjukvården samt tandvården kan komma i kontakt med våldsutsatta personer. Hälso- och sjukvården samt tandvården är en särskilt viktig aktör med möjlighet att både upptäcka och förebygga våld. Hälso- och sjukvården har ett ansvar för att ta hand om och ge god omvårdnad till alla som söker hälso- och sjukvård och som kan ha varit utsatt för hedersrelaterat våld eller förtryck. Vid symtom eller tecken som väcker misstanke om att någon ska ha varit utsatt för våld eller övergrepp ska hälso- och sjukvårdspersonalen fråga den vuxna i enrum om orsaken till symtomen eller tecken. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer är styrande för hälso- och sjukvården samt tandvårdens arbete. Alla bestämmelser och allmänna råd kan när det är aktuellt tillämpas vid hedersrelaterat våld och förtryck. Fördjupad information finns i vårdprogrammet Våld i nära relationer på Vårdgivarguiden.⁴⁴

Om misstanke om våld kvarstår ska hälso- och sjukvårdspersonalen:

1. Ta reda på om det finns barn under 18 år i familjen (berörda minderåriga barn)
2. Göra en anmälan till socialtjänsten enligt kap 14. 1§ Socialtjänstlagen (2001:453) om det finns barn i familjen
3. Informera om möjligheterna till vård och omvårdnad från hälso-och sjukvården som kan erbjudas, vilket stöd och hjälp från socialtjänsten eller frivillighetsorganisationer som kan erbjudas
4. Beakta vilket behov den vuxna kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet.

Den aktuella vårdgivaren ansvarar för att det ledningssystem som finns innehåller de lokala rutiner som behövs för att säkerställa att verksamheten uppfyller lagkraven. För checklista för utformning av lokala rutiner se vårdprogram Våld i nära relationer. Det är också viktigt att vårdgivaren säkerställer att det finns grundläggande kunskap om våld inklusive hedersrelaterat våld och förtryck och lokala rutiner, både för att kunna göra adekvata bedömningar i mötet med patienten och för att kunna erbjuda eller hänvisa vidare till rätt stödinsatser.⁴⁵

Stöd i vårdprogrammet våld i nära relationer

Vårdprogrammet gäller handläggning av våldsutsatta vuxna över 18 år. Barn som berörs i vårdprogrammet är barn under 18 år som bevittnat våld (*berörda minderåriga barn*). I vårdprogrammet finns stöd och hjälp i handläggning som

⁴⁴ <https://www.vardgivarguiden.se/globalassets/behandlingsstod/varldprogram/vald-i-nara-relationer-190314.pdf>

⁴⁵ Regionalt vårdprogram Våld i nära relationer 2019,

dokumentation, journalföring och anmälan till socialtjänsten. Det finns också stöd i mötet med patienten samt exempel på tecken som hälso- och sjukvårdspersonal bör vara uppmärksam på. Vårdprogrammets riktlinjer gäller även för hedersrelaterat våld och förtryck.

I "Rikshandboken Barnhälsovård för professionen" beskrivs barnhälsovårdens roll och ansvar att upptäcka och stödja barn som far illa. Där beskrivs bland annat hur man kan upptäcka våldsutsatthet hos barn i åldern 0–6 år.⁴⁶ För äldre barn är skolan en viktig arena för att upptäcka barn som far illa eller riskerar att fara illa.⁴⁷

Det krävs kunskap för att upptäcka våldsutsatthet

Ofta handlar en första kontakt med en patient som lever i en hederskontext om någonting annat än våldsutsatthet, erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck uppdragas först efter att en förtroendefull relation har skapats. En förutsättning för att kunna erbjuda hjälp och stöd är att någon ser och förstår vad som händer.⁴⁸ Förtryck i form av kontroll och begränsningar av livsutrymme kan ta sig olika uttryck. Det kan till exempel handla om att vara rädd för att bli bortgift, att känna sig övervakad eller förföljd, kontrollerad av föräldrar, släktingar eller partner, att tvingas dölja sin sexuella läggning, inte vara med på skolaktiviteter som inte könssegregerade eller att inte få umgås med vilka man vill. Att bli trakasserad eller hotad med att uteslutas ur gemenskapen är också hedersrelaterat våld.

Det är viktigt att bredda den vedertagna bilden av att den utsatta är en heterosexuell flicka eller ung kvinna som är mottagare av hedersrelaterat våld och förtryck. Det är därför angeläget att öka kunskapen och förståelsen för hur pojkar och män, hbtq-personer, personer med funktionsnedsättningar eller nyanlända också riskerar att utsättas. Även bilden av våldsutövaren måste nyanseras utifrån att de som medverkar till våldet samtidigt själva kan vara utsatta.

Beredskap för att möta och upptäcka risk för könsstympning

För att möta flickor och kvinnor som har varit utsatta för könsstympning behövs en ökad beredskap inom hälso- och sjukvården. Både mer kunskap om vilka besvär som kan uppstå och om vilken vård och behandling som kan vara aktuell. Inom vissa verksamheter såsom mödrahälsovården, kvinnosjukvården och barnhälsovården är det mer troligt att möta flickor och kvinnor som både har utsatts för könsstympning men också är i riskzonen för att könsstympas. Med ökad kunskap kan hälso- och sjukvårdspersonal förebygga och förhindra att flickor som bor i Sverige blir utsatta för könsstympning. Alla former av kvinnlig könsstympning är förbjudna i Sverige.⁴⁹

Socialstyrelsen konstaterar att det är viktigt att fokusera på hela individens livssituation när hälso- och sjukvårdspersonal möter flickor och kvinnor som varit utsatta för könsstympning, inte enbart på hennes underliv. Hälso- och sjukvården ska så långt som möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten (5 kap. 1 §

⁴⁶ Om barnhälsovårdens roll och ansvar att upptäcka och stödja barn som far illa.

⁴⁷ Skolverket. Skolans ansvar för barn som far illa

⁴⁸ Nationellt Centrum för kvinnofrid (NCK) (2010)

⁴⁹ För en beskrivning av olika former av könsstympning se

<https://www.vardgivarguiden.se/behandlingsstod/barnmorskemottagning/riktlinjer/konsstympade-kvinnor/> eller Socialstyrelsen 2016

patient-lagen). En kvinna som är könsstympad behöver inte nödvändigtvis känna sig avvikande. Normen inom den egna gruppen kan tvärtom vara att vara omskuren.

I mötet med kvinnor i riskgrupp⁵⁰ för könsstympning är det viktigt att uttryckligen fråga om kvinnan är omskuren. Vid inskrivning på mödrahälsovården kan det vara bra att professionen tar upp familjens syn på könsstympning om en blivande mamma själv varit utsatt. Det är bra om båda föräldrarna involveras i förebyggande samtal t ex inom barnhälsovården kring könsstympning samt får information om att könsstympning inte är tillåtet i Sverige. Som hjälp har Länsstyrelsen i Östergötland har tagit fram ett ”könsstypningspass” som föräldrar erbjuds att ta med sig i samband med resa utomlands.⁵¹

Auktoriserad tolk ska användas om patienten inte talar svenska, det är inte att rekommendera att använda anhöriga som tolk. Distanstolkning är att föredra i dessa fall.⁵² Region Stockholm har en handlingsplan för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR). En av insatserna 2019–2021 är att utbilda tolkar i SRHR-frågor.

Behovsanalys

Personer som är utsatta för hedersrelaterat våld eller förtryck kan komma som patienter inom vilken vårdspecialitet som helst och oftast söker personer vård för någonting annat än just våldsutsattheten. Det innebär att grundläggande kompetens om våld i nära relationer inklusive hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer är en angelägenhet för hela hälso- och sjukvården samt tandvården.

År 2014 gav Socialstyrelsen ut en vägledning för socialtjänst och hälso- och sjukvård, där personal på mödravårdscentraler och i barn och ungdoms- samt vuxenpsykiatri rekommenderas att ställa frågor om våldsutsatthet till samtliga patienter. För övrig hälso- och sjukvård rekommenderar Socialstyrelsen att personal ska erbjudas fortbildning om våld i nära relationer i syfte att upptäcka våldet. Under framtagandet av denna handlingsplan har det framkommit att delar av hälso- och sjukvården har behov av utbildningsinsatser kring hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns redan viss utbildning att tillgå, men kännedom om dessa behöver spridas. Samverkan inom länet är en del i det strategiska arbetet mot våld och där är hälso- och sjukvårdsförvaltningen en viktig aktör.

Inom Region Stockholm finns verksamheter med specialistkompetens inom våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt könsstympning som erbjuder stöd och/eller handledning, fortbildning och utbildningsinsatser, se bilaga 1.

Insatser på såväl strategisk nivå samt direkt hos vårdgivarna ökar förutsättningarna att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer.

⁵⁰ Enligt UNICF de länder där flickor utsätts för könsstympning i hög utsträckning är Somalia (98%), Guinea (97%), Djibouti (93%) och Sierra Leone (90%). Se www.unicef.se

⁵¹ Länsstyrelsen Östergötland. Könsstypningspasset <https://www.lansstyrelsen.se/ostergotland/tjanster/publikationer/konsstypningspass---svenska.html>

⁵² Se mer på vardgivargudien.se eller viss.nu

Insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck 2020–2022

Insatserna i handlingsplanen riktar sig till samtliga hälso- och sjukvårdsverksamheter som arbetar inom eller på uppdrag av Region Stockholm. Tre strategiområden pekats ut, samverkan och samordning, stöd till kunskapsutveckling samt insatser till särskilt prioriterade grupper. Planen innehåller pågående insatser samt förslag till nya insatser. Den första delen om samverkan och samarbete berör primärt hälso- och sjukvårdsförvaltningens arbete.

Strategi 1

Samverkan och samordning

För att bekämpa våld behövs insatser på flera olika nivåer i samhället och av olika aktörer i samverkan. Inom länet arbetar flera olika aktörer med att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Exempel på aktörer som arbetar förebyggande är kommunen, Länsstyrelsen Stockholm, civilsamhällets organisationer och brukarorganisationer. För att underlätta hälso- och sjukvårdens arbete behöver hälso- och sjukvårdsförvaltningen vara en aktiv part i de olika samverkansstrukturerna.

Delområde 1: Länsstrategisk samverkan

I Stockholms län samordnas insatser inom plattformen Operation Kvinnofrid där Region Stockholm är en samverkanspart. Operation Kvinnofrids huvuduppdrag är att bidra till att den länsgemensamma strategin för att motverka våld i nära relationer får genomslag i länet. Resurscentrum Origo är en annan länsgemensam samverkansplattform där Region Stockholm är en av flera huvudmän.

Insatser:

- Hälso- och sjukvårdsförvaltningen deltar aktivt i framtagandet av en ny länsgemensam strategi genom Operation Kvinnofrid.
- Hälso- och sjukvårdsförvaltningen deltar i det länsgemensamma arbetet vid Resurscentrum Origo genom att vara en aktiv part i de åtaganden som samverkansavtalet innebär.

Delområde 2: Samverkan mellan hälso- och sjukvårdsförvaltningen och civilsamhället

Civilsamhället har en viktig roll att spela i det universellt våldspreventiva arbetet där begränsande och skadliga normer och värderingar kan bemötas och förändras. Hälso-

och sjukvårdsförvaltningen ska arbeta för en väl utvecklad samverkan med civilsamhällets aktörer.

Insatser:

- Hälsa- och sjukvårdsförvaltningen ska i så stor utsträckning som möjligt och där det är lämpligt samverka med civilsamhällesorganisationer i utformandet av riktade insatser som rör bl.a. utbildning till hälso- och sjukvården mot våld i nära relationer inklusive hedersrelaterat våld och förtryck.
- Hälsa- och sjukvårdsförvaltningen ska med viss regelbundenhet lyfta frågor om våld i nära relationer inklusive hedersrelaterat våld och förtryck inom ramen för befintliga samverkansstrukturer med både patientföreningar, brukarorganisationer och civilsamhällesorganisationer

Strategi 2

Kunskapsutveckling och kunskapsspridning

I såväl de nationella föreskrifter och allmänna råd samt de regionala styr- och kompetensstöden som beskrivits tidigare finns ett antal återkommande punkter som är särskilt viktiga för hälso- och sjukvården att arbeta med inom området hedersrelaterat våld och förtryck. Det handlar om att det finns **riktlinjer** för omhändertagande, att personal har **stöd** i organisationen, att personal erbjuds **utbildning** och handledning för tidig upptäckt, samt har möjligheter att erbjuda stöd, **hänvisning** och/eller insatser både inom och utanför hälso- och sjukvården.

Delområde 1: Webbaserad utbildning om hedersrelaterat våld och förtryck

I syfte att stärka kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck hos hälso- och sjukvården föreslås att en webbutbildning tas fram av relevanta aktörer som specifikt vänder sig till hälso- och sjukvårdspersonal.

Insatser

- Webbutbildning för hälso- och sjukvården om våld i nära relationer inklusive hedersrelaterat våld och förtryck tas fram under 2020 samt en plan för spridning.

Delområde 2: Insatser för kunskapsspridning

Att veta vart vårdpersonalen kan vända sig om en patient berättar om upplevelser av hedersrelaterat våld och förtryck är centralt för hälso- och sjukvårdens olika vårdområden. Det gäller även när det handlar om en person som själv utövar våld

eller har svårt att kontrollera sin ilska och sitt beteende. Information behöver finnas på olika platser, både lättillgänglig på nätet och i tryckt form på olika språk och platser.

Både Amelprojektet vid Södersjukhuset och Resurscentrum Origo erbjuder utbildningsinsatser till hälso- och sjukvårdspersonal för att kunna identifiera, behandla och vägleda patienter som genomgått könsstympning och/eller kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck.

Insatser:

- Relevanta aktörer ges i uppdrag att tillse att information om hedersrelaterat våld och förtryck samt dess olika uttrycksformer finns lättillgängligt på Vårdgivarguiden och viss.nu tillsammans med information om Region Stockholms olika stödfunktioner så som bl.a. Resurscentrum Origo, Amelmottagningen och Amelprojektet samt Akademiskt Primärvårdscentrum enhet Våld i nära relationer.
- Vårdprogrammet Våld i nära relationer bör utvecklas för att tydligare inkludera hedersrelaterat våld och förtryck.
- Resurscentrum Origos utbildningsinsatser ska i ökad grad nå hälso- och sjukvårdspersonal.
- Genom relevanta aktörer verka för att information från Resurscentrum Origo och Amelprojektet sprids i relevanta kanaler inom Region Stockholm under handlingsplanens hela period.

Delområde 3: Kontinuerlig uppföljning

Förutom att hälso- och sjukvårdspersonalen ska ha hög kunskapsnivå krävs en effektiv organisation och vårdstruktur. Olika styrdokument i form av riktlinjer och vårdprogram kan vara ett stöd för arbetet. Hälso- och sjukvården behöver bli bättre på att fånga upp patientgruppen inom olika nivåer av hälso- och sjukvårdssystemet samt journalföra på ett adekvat och patientsäkert sätt.

Insatser:

- Hälso- och sjukvårdsförvaltningen tar fram och erbjuder beställaravdelningar vid förvaltningen en utbildning i hur frågor om våld i nära relationer kan inkluderas i uppföljning, via t.ex. indikatorer och i dialogmöten. Även förekomst av lokala rutiner som innehåller hedersrelaterat våld och förtryck följs upp hos vårdgivare och redovisas årligen.

Strategi 3

Särskilt prioriterade grupper

Vissa grupper av patienter är i riskzonen att utsättas för olika former av hedersrelaterat våld och förtryck, det handlar både om grupper som lever i riskzonen

att utsättas för könsstympning, om unga med en intellektuell funktionsnedsättning som riskerar att giftas bort mot sin vilja eller om patienter som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck som har behov av stöd för psykiatrin. Dessa olika patientgrupper kräver alla olika typer av riktade insatser.

Delområde 1: Riktad satsning till BUP och vuxenpsykiatrin

Barn och unga vuxna som lever med psykisk ohälsa är en sårbar grupp som riskerar att utsättas för olika former av våld. Likaså är de unga som sökt hjälp för våldsutsatthet särskild sårbara och där kunskap om heder är en viktig förutsättning för att de ska stanna i en behandlingskontakt.

Insatser:

- Hälso- och sjukvårdsförvaltningen utreder förutsättningarna för att ta fram en satsning till BUP för att öka kunskapen om våld i nära relation inkl. hedersrelaterat våld och förtryck. Uppdraget ska ske i samverkan med relevanta aktörer.
- Hälso- och sjukvårdsförvaltningen utreder förutsättningarna för att ta fram en riktad satsning mot vuxenpsykiatrin för att öka kunskapen om våld i nära relation inkl. hedersrelaterat våld och förtryck. Uppdraget ska ske i samverkan med relevanta aktörer.

Delområde 2: Riktad satsning till barn- och vuxenhabiliteringen

Unga med fysiska eller intellektuella funktionsnedsättningar är en särskilt sårbar grupp som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld eller förtryck. Det handlar både om att stärka rätten till sexuella och reproduktiva rättigheter som att upptäcka risken för t.ex. bli gift mot sin vilja.

Insatser:

- Erbjud utbildning om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter som inkluderar kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck för personal inom habiliteringen för barn och unga. Samråd ska ske med civilsamhällesorganisationer med särskild kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck som t.ex. föreningen Tris.⁵³

Indikatorer för verksamhetsuppföljning

Det är viktigt att följa upp arbetet med våld i nära relationer och kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Indikatorerna nedan kan användas i verksamhetsuppföljningen:

⁵³ TRIS står för Tjejers Rätt i Samhället och är en partipolitiskt och religiöst obunden ideell förening som aktivt arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. TRIS har även särskild kompetens i att möta ungdomar som har en intellektuell funktionsnedsättning och som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

- Har verksamheten skriftliga rutiner för omhändertagande av våldsutsatta?
- Inkluderar de skriftliga rutinerna hedersrelaterat våld och förtryck?
- Mäts följsamheten till de skriftliga rutinerna?
- Har verksamheten vidtagit åtgärder för att säkerställa kunskap om våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck?
- Har verksamheten deltagit i fortbildning i form av deltagande vid utbildningstillfällen om hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer?

I vårdprogrammet Våld i nära relationer finns ytterligare förslag på kvalitetsindikatorer för verksamhetsuppföljning.

Referenser

Civilutskottets betänkande 2018/19:CU4. *Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap*. Sveriges Riksdag.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/forbud-mot-erkannande-av-utlandska-barnaktenskap_H601CU4

Isdal, Per (2001). *Meningen med våld*. Stockholm: Gothia

Jernbro, Carolina och Landberg, Åsa (2016). *Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Stockholm. Tillgänglig på Internet:

<http://www.allmannabarnhuset.se/produkt/det-ar-mitt-liv/>

Länsstyrelsen Östergötland. *Könsstypningspass*. Linköping. Tillgänglig på Internet:

<https://www.lansstyrelsen.se/ostergotland/tjanster/publikationer/konsstypningspass---svenska.html>

Länsstyrelsen Östergötland. *Könsstypning i Sverige*. Linköping. Tillgänglig på Internet:

<http://www.hedersfortryck.se/hedersfortryck/konsstypning/vad-innebar-det-fysiskt/>

Länsstyrelsen Östergötland. *Årsrapport 2018. Länsstyrelsen Östergötlands nationella uppdrag om hedersrelaterat våld och förtryck – verksamheten under 2018*. Linköping. Tillgänglig på Internet:

<https://www.lansstyrelsen.se/ostergotland/tjanster/publikationer/arsrapport-2018.-lansstyrelsen-ostergotlands-nationella-uppdrag-om-hedersrelaterat-vald-och-fortryck---verksamheten-under-2018.html>

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK (2010). *Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen*. Uppsala. Tillgänglig på Internet:
<http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/492/nckrapport-att-fraga-om-valdsutsatthet-som-en-del-av-anamnesen-2010-4.pdf>

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK. *Hedersrelaterat våld och förtryck*. Uppsala. Tillgängligt på Internet.
<https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>

Regeringens handlingsplan (2018) *Handlingsplan mot könsstympning av flickor och kvinnor*. Regeringskansliet. Tillgänglig på Internet:
<https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2018/06/handlingsplan-mot-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor/>

Regeringens skrivelse Skr. 2016/17:10. *En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor*. Regeringskansliet. Tillgänglig på Internet:
https://www.jamstalldohetsmyndigheten.se/wp-content/uploads/2018/01/en-nationell-strategi-for-att-forebygga-och-bekampa-mans-vald-mot-kvinnor_-2016_17_10.pdf

Regeringen. Maj 2014.
Faktablad: *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barn-äktenskap*
Regeringskansliet.
<https://www.regeringen.se/contentassets/4375cfffcc68413fa4b640584f3b78ca/star-kt-skydd-mot-tvangsaektenskap-och-barnaektenskap>

Regionalt vårdprogram 2019 Våld i nära relationer. Stockholm: Region Stockholm
Tillgänglig på Internet:
<https://www.vardgivarguiden.se/globalassets/behandlingsstod/vardprogram/vald-i-nara-relationer-190314.pdf>

Rikshandboken Barnhälsovård för professionen 2018. *Könsstympning av flickor*.
Tillgänglig på Internet:
<https://www.rikshandboken-bhv.se/livsvillkor/barn-som-riskerar-att-fara-illa/konsstympning-av-flickor/>

Rikshandboken Barnhälsovård för professionen 2018. *Barnhälsovårdens roll och ansvar för barn som far illa*. Tillgänglig på Internet:
<https://www.rikshandboken-bhv.se/livsvillkor/barn-som-riskerar-att-fara-illa/barnhalsovardens-roll-och-ansvar/>

Rikshandboken Barnhälsovård för professionen 2018. *Könsstympning av flickor*.
Tillgänglig på Internet:
<https://www.rikshandboken-bhv.se/livsvillkor/barn-som-riskerar-att-fara-illa/konsstympning-av-flickor/>

Schlytter A, Högdin S, Ghadimi M, Sjöberg-Backlund Å, Rexvid D. *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär*. 2009. Stockholm: Stockholm Stad.
Tillgänglig på internet:
<https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=129070>

Socialstyrelsen (2014). SOSFS 2014:4 Våld i nära relationer. Tillgänglig på internet:
<https://www.socialstyrelsen.se/publikationer2014/2014-5-7>

Socialstyrelsen (2014). *Att vilja se, vilja veta och att våga fråga. Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet*. Hämtad från internet från:
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/vagledning/2014-10-30.pdf>

Socialstyrelsen (2016). Öppna jämförelser. Jämlik vård 2016. Kvinnors hälso- och sjukvård. Fördjupningsrapport. Tillgänglig på internet:
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/oppna-jamforelser/2016-11-10.pdf>

Socialstyrelsen (2016). *Kvinnlig könsstympning – ett stöd för hälso- och sjukvårdens arbete*. (2016). Stockholm. Tillgänglig på Internet:
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20282/2016-6-59.pdf>

Socialstyrelsen (2016a). *Våld: handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*. Stockholm. Tillgänglig på Internet:
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2016/2016-6-37>

Socialstyrelsen (2014b). *Vänd dem inte ryggen – utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck*. Stockholm. 2014b. Tillgänglig på Internet:
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19317/2014-1-6.pdf>

Socialstyrelsen (2018). *Dödsfallsutredningar 2016–2017 - Socialstyrelsens utredningar av barn och vuxna som avlidit med anledning av brott*. Stockholm. Tillgänglig på Internet:
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20860/2018-1-37.pdf>

Socialstyrelsen (2018). Meddelandeblad. *Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg*. Hämtad juni 2019 från:
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2018-2-14.pdf>

SOU 2018:69. *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Slutbetänkande*. 2018. Tillgänglig på internet:
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2018/08/sou-201869/>

Stockholms stad (2016). *Stockholms stads program mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck 2017-2020*. Stockholm. Tillgänglig på Internet:
<https://stad.stockholm/globalassets/om-stockholms-stad/politik-och-demokrati/styrande-dokument/program-mot-vald-i-nara-relationer-och-hedersrelaterat-vald-och-fortryck.pdf>

Strid, Sofia, Enelo, Jan-Magnus, Cinthio, Hanna & Baianstovu, Rúna Í (2018). *Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018*. Stockholm: Stockholm stad. Tillgänglig på Internet:

<https://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:1262542/FULLTEXT01.pdf>

Sveriges Riksdag (1982). *Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor*. Tillgänglig på Internet:

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1982316-med-forbud-mot-konsstympning-av_sfs-1982-316

Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen
Tillgänglig på Internet:

<http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/ff808081234c242301234c4bbb830004/wwwGiftMotSinVilja.pdf>

Elektroniska källor

Amelmottagningen. Stockholm: Södersjukhuset AB. Hämtad april 2019 från

<https://www.sodersjukhuset.se/avdelningar-och-mottagningar/amelmottagningen/>

BRIS- Barnens Rätt I Samhället. Stockholm. Hämtad april 2019 från

<https://www.bris.se/>

FSUM – Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar. Hämtad augusti 2019 från

http://www.fsum.nu/wp-content/uploads/2018/05/forsta_linjen_sidor.pdf

Hedersförtryck.se Linköping: Länsstyrelsen Östergötland. Hämtad april 2019 från

<http://www.hedersfortryck.se/>

Nationellt Centrum för kvinnofrid- Tandvårdens ansvar. Uppsala. Hämtad 26/9 2019 från

<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-warden/tandvardens-ansvar/>

Operation kvinnofrid. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län. Hämtad april 2019 från

<https://www.operationkvinnofrid.se>

Origo - resurscentrum mot hedersrelaterat förtryck och våld. Stockholm: Region Stockholm.

Hämtad april 2019 från

<https://www.origostockholm.se/>

Skolverket. Barn som far illa. Hämtad juni 2019 från

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-ansvar-for-barn-som-far-illa>

Skolverket. *Elevhälsans ansvar i skolfrågor*. Hämtad juli 2019 från <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/elevhalsa>

Skolverket. *Hedersrelaterat våld och förtryck - skolans ansvar och möjligheter*. Hämtad september 2019 från <https://www.skolverket.se/publikationsserier/stodmaterial/2018/hedersrelaterat-vald-och-fortryck---skolans-ansvar-och-mojligheter>

TRIS -*Tjejers Rätt i Samhället*. Hämtad april 2019 från <https://www.tris.se/>

Unicef. *Barnkonventionen*. Stockholm. Hämtad april 2019 från <https://unicef.se/barnkonventionen>

Unicef- *Kvinnlig könsstämpning ger flickor men för livet*. Hämtad april 2019 från <https://unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstypning>

Viss- medicinskt och administrativt stöd i primärvården. Stockholm: Region Stockholm. Hämtad mars 2019 från <http://www.viss.nu/Handlaggning/Vardprogram/Psykisk-halsa/Barn-som-far-illa-eller-riskerar-att-fara-illa/>

Vårdgivarguiden. Stockholm: Region Stockholm. Hämtad mars 2019 från <https://www.vardgivarguiden.se/>

Bilaga 1, Specialistverksamheter inom Region Stockholm

Enheten Våld i nära relationer vid Akademiskt primärvårdcentrum (APC)

Till enheten för våld i nära relationer kan hälso- och sjukvårdspersonal samt tandvården vända sig med frågor om våld i nära relationer. Enhetens huvuduppgift är att förse hälso- och sjukvården och tandvården med kunskap om våld i nära relationer i syfte att öka vårdpersonalens beredskap i mötet med vuxna och barn som är, eller har varit utsatta för våld av närstående. Detta sker genom utbildning,

kunskaps- och metodutveckling, informationsspridning, utveckling av samverkan med andra aktörer samt forskning.

Resurscentrum Origo

Origo är ett myndighetsgemensamt resurscentrum som har i uppdrag att motverka och förebygga hedersrelaterat förtryck och våld samt förbättra livssituationen för ungdomar som begränsas av hedersnormer. Verksamheten har Stockholms län som upptagningsområde, ett samarbete mellan Region Stockholm, Polisregion Stockholm och samtliga 26 kommuner. Origo är sedan 2016 en permanent verksamhet som regleras via ett samverkansavtal mellan samtliga 28 parter där Stockholms stad ansvarar för utförandet. Verksamheten erbjuder stöd och rådgivning till unga mellan 13 och 26 år som begränsas av hedersnormer och konsultation i enskilda ärenden till yrkesverksamma i länet som möter målgruppen i sitt arbete. Alla insatser från Origo är kostnadsfria, då verksamheten finansieras årligen av Region Stockholm och övriga huvudmän enligt avtal.

Origo erbjuder även utbildningsinsatser till yrkesverksamma och frivilliga aktörer i Stockholms län.

Origos är sedan 2016 en permanent verksamhet som erbjuder stöd till utsatta ungdomar mellan 13–26 år, och konsultation till yrkesverksamma och frivilliga aktörer i Stockholm län. Region Stockholm finansierar utöver samverkansavtalet även utökad tjänstgöringsgrad för den medicinska personalen som arbetar på Origo.

Amelmottagningen och Amelprojektet

Amelmottagningen är en del av den gynekologiska mottagningen på Södersjukhuset tar emot kvinnor och flickor med erfarenhet av könsstympning. Till mottagningen kommer kvinnor med erfarenhet av könsstympning. Mottagningen driver också en utbildningssatsning som syftar till att öka kunskapen om könsstympning för både yrkesverksamma och patienter. Syftet är att bättre kunna identifiera, behandla och vägleda patienter som genomgått kvinnlig könsstympning. Utöver utbildningsinsatser erbjuder Amelprojektet stöd och kunskap till andra aktörer.

Barnhusen i samverkan

För barn under 17 år finns Barnahus som bland annat har i uppdrag att arbeta med hedersrelaterat våld och förtryck. Här samlas polis, åklagare, socialtjänst, barnmedicin och barn- och ungdomspsykiatri tillsammans för att hjälpa barn och ungdomar till och med 17 år som blivit utsatta för brott. Oftast handlar det om vålds- och sexualbrott.

Barnahus ska vara en trygg och barnvänlig miljö där barn som misstänks vara utsatta för brott får det stöd de behöver. Barnet får berätta sin historia på en plats och slipper slussas runt mellan olika myndigheter under utredningsprocessen.

Ungdomsmottagningar

Ungdomsmottagningar riktar sig till ungdomar 12–22 år och bedrivs i samverkan med kommunen där landstinget svarar för barnmorske- och läkarinsatser och

kommunen för kuratorsinsatser. I länet finns det över 30 olika mottagningar som har avtal med Region Stockholm.⁵⁴

Uppdraget är att bland ungdomar främja en god och säker sexuell hälsa, stärka identitets- och personlighetsutveckling samt förebygga och tidigt upptäcka psykisk ohälsa och sociala problem. Uppdraget omfattar även att bedriva ett utåtriktat hälsofrämjande arbete. Ungdomsmottagningarna är en viktig instans för att både upptäcka unga som lever med hedersbegränsningar eller är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och att ge stöd åt de unga som är utsatta. Ungdomsmottagningarna har ett tvärprofessionellt uppdrag med stöd både från kommun och region. De har ett högt förtroende hos målgruppen och har en viktig roll när det gäller att upptäcka hedersrelaterat våld och förtryck och kan ge stöd till ungdomen och ungdomar tillhör den åldersgrupp som är mest våldsutsatta.⁵⁵

Barn- och ungdomspsykiatri (BUP)

Socialstyrelsen rekommenderar att hälso- och sjukvården bör ta upp frågan om våld i alla ärenden inom BUP. Psykisk ohälsa är vanlig hos barn som lever med våld i familjen visar forskningen. Att ta upp frågan om våld i alla ärenden inom BUP kan innebära att upptäckten av barn som bevittnat våld ökar och, liksom inom vuxenpsykiatri, utgöra en del av god klinisk praxis.⁵⁶

Övriga viktiga aktörer

Elevhälsan

Elevhälsan når alla barn och unga som har skolplikt och är därför en viktig aktör när det gäller att fånga upp elever som far illa. Elevhälsans roll ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Det innebär att elevhälsan ska bidra till att skapa miljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa. Elevhälsan ska också arbeta med mer generellt inriktade uppgifter som rör elevernas arbetsmiljö, till exempel skolans värdegrund, arbetet mot kränkande behandling, undervisningen om tobak, alkohol och andra droger, jämställdhet samt sex- och samlevnadsundervisning⁵⁷.

Länsstyrelsen Östergötland

Länsstyrelsen Östergötland har i uppdrag från regeringen att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck sedan år 2005. Länsstyrelsen Östergötlands regeringsuppdrag har bidragit till ett långsiktigt och strategiskt arbete för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck, en analys av utvecklingsbehoven samt till att samarbetet mellan länsstyrelser, mellan nationella myndigheter samt mellan

⁵⁴ Ungdomsmottagningarnas avtal och uppdrag på Vårdgivarguiden

⁵⁵ FSUM – Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar

⁵⁶ Socialstyrelsen *Att vilja se, vilja veta och att våga fråga Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet*

⁵⁷ Skolverket. Elevhälsans ansvar

myndigheter och ideella organisationer har utvecklats. Länsstyrelsen har idag flera olika uppdrag – regionalt, nationellt och särskilda nationella – för att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck som inkluderar att motverka att unga blir gifta mot sin vilja och ge stöd, vård och skydd till flickor som riskerar att bli eller som redan är utsatta för könsstympning.

Civilsamhällets organisationer

Civilsamhället har en viktig hälsofrämjande roll och träffar även de invånare som inte uppsöker vården. Många organisationer har uppsökande verksamhet, utbildningsinsatser för bland annat professionen, stödfunktioner samt möjlighet till skyddat boende för den utsatte vid behov. Ett axplock av civilsamhällets organisationer: [TRIS](#), [Glöm aldrig Pela och Fadime \(GAPF\)](#), [Kvinnors Nätverks stödverksamhet](#), [UNIZON](#), [Elektra- en del av fryshuset](#) och här är övriga samlade umo.se